

УДК: 37.034 + 613.72:796.8 + 616.89

М. Ф. Хорошуха, О. О. Приймаков

Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ РІЗНИМИ ВИДАМИ ЄДИНОБОРСТВ НА ФОРМУВАННЯ АГРЕСИВНОСТІ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ

У статті аналізується вплив занять різними видами єдиноборств (східне і «західне») на формування агресивності юних спортсменів. Показано, що східні єдиноборства не несуть агресії і можуть бути засобами морально-етичного виховання підростаючого покоління.

Ключові слова: агресивність, єдиноборства, юні спортсмени, підлітковий вік.

Постановка проблеми. Як показує історичний досвід, одним із основних завдань фізичного виховання у системі середньої освіти є формування духовних і моральних цінностей як складових світогляду підростаючого покоління [3; 8; 1]. Складовими особистісно-моральної (духовної) компоненти соціального статусу людини є група близьких до них моральних якостей особистості [4], зокрема: доброчинність, совість, достоїнство, честь, відповідальність.

Аналіз актуальних досліджень. У контексті вищезазначеного неабиякого значення набуває дослідження такого феномену в соціології спорту як «агресивність» (антонім «доброчинність»). Відзначимо, що він (феномен) є дискусійним: деякі фахівці [10] вважають, що жорстоке протистояння суперників є однією з нормальних форм так званого «грального насилля» у спорті; інші [5; 9] навпаки, – проявом агресії, що має місце не лише на змаганнях різного ґатунку, але також у сім'ї, побуті, спортивному колективі тощо. У цьому аспекті важливим є вивчення впливу східного (карате, дзюдо, джіу джіцу, айкідо тощо) і «західного» (бокс, боротьба греко-римська і вільна, самбо та ін.) єдиноборств на формування особистісних якостей.

Відзначимо, що думки різних авторів з даної проблеми є полярними. Так, одні фахівці [12] дійшли до висновку, що під час занять східними єдиноборствами в підлітків формуються високі рівні агресивності та жорстокості; інші [7] вказують на протилежне, а саме, філософія бойових мистецтв Сходу ставить на перше місце не виконання ударів чи блоків при виникненні конфліктної ситуації, а вміння уникнути її, більш того, основною метою цих єдиноборств є не перемога або поразка, а удосконалення

характеру особистості, виховання сили духу та підвищення духовності спортсмена. Невипадково, що у більшості назв східних єдиноборств присутнім є частина слова «до». «До» – це шлях, манера триматися, точка зору і склад розуму. Для прикладу, айкідо перекладається як «шлях до гармонії духу», карате – «шлях пустої руки» тощо.

Робота виконана згідно з планом НДР Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Мета статті – провести порівняльний аналіз якості агресивності у спортсменів-підлітків, які займаються східними і «західними» єдиноборствами. *Завдання дослідження* – дослідити вплив занять різними видами єдиноборств на формування якості агресивності юних спортсменів 13–16 років.

Для вирішення поставленого завдання використовували загальнонаукові методи: аналіз і узагальнення наукової та науково-методичної літератури з проблем формування духовних і особистісних якостей спортсменів; психолого-педагогічне тестування: дослідження агресивності спортсменів за модифікованим тестом Розенцвейга [6]; методи статистики.

Дослідження проводилося на базах Броварського вищого училища фізичної культури, загальноосвітньої школи № 3 (м. Бровари, Київська обл.) та спортивних клубів Українських федерацій східних єдиноборств: «Кіокушин – кан шогакукай карате» (м. Бровари; тренер – В. Шевчук), «Кіокушин карате» (м. Київ; тренер – О. Слєпков) та «Айкідо йо шин-кан» (м. Київ; тренер – В. Кравченко). Загальна кількість респондентів – 118 осіб (22 боксери, 25 борців, 41 представник східних єдиноборств, 30 учнів – неспортсменів). Дослідження проводилися у два етапи: перший – у листопаді-грудні 2006р., другий (через рік) – у грудні 2007р. На період дослідження усі обстежувані були здорові.

Психолого-педагогічне тестування проводилося в кабінеті психофізіологічного контролю було анонімним. Оцінка агресивності як риси особистості, що проявляється в більш чи менш постійному ворожому відношенні до людей, тварин, предметів природи і матеріальної культури, схильність до їх руйнування та неспровокованим агресивним вчинкам [6] проводилася за запропонованим нами *індексом якості агресивності* (ІАА): кількість агресивних реакцій ділилася на кількість неагресивних.

Середньостатистична кількісно-якісна оцінка стану агресивності індивідів визначалася за таким ключем: 0 балів – агресивність відсутня; від 0,1 до 0,5 балів – низький рівень агресивності; від 0,6 до 1,2 – агресивність у «нормі» (умовно); від 1,3 і більше – високий рівень агресивності.

Результати дослідження. За результатами першого етапу дослідження (табл.) знаходимо: високий рівень агресивності (за показником ІАА) спостерігається у борців ($3,5 \pm 0,18$ балів) і боксерів ($2,4 \pm 0,21$ бали), у представників східних єдиноборств рівень агресивності у нормі (відповідно $0,2 \pm 0,03$ бали у тих, хто займається карате та $0,4 \pm 0,14$ балів – айкідо). Зазначимо, що рівень агресивності контрольної групи (учні – не спортсмени) також знаходяться у нормі ($0,7 \pm 0,19$ балів). Порівняльний аналіз результатів дослідження двох видів єдиноборств вказує на те, що східне єдиноборство з достовірною вірогідністю ($p < 0,001$) відрізняється від «західного» за рівнем агресивності. Як уже відмічалось, в останніх він самий високий (табл. 1).

Таблиця 1

Ступінь виявлення агресивності (за індексом якості агресивності – ІАА) у юних спортсменів 13-16 років різних видів єдиноборств на першому етапі дослідження, $X \pm m$

Показник	Східне єдиноборство		Західне єдиноборство	
	Карате (n=30)*	Айкідо (n=11)	Бокс (n=22)	Вільна боротьба (n=25)
ІАА, бали	$0,2 \pm 0,03$ (1)	$0,4 \pm 0,14$ (2)	$2,4 \pm 0,21$ (3)	$3,5 \pm 0,18$ (4)
Коефіцієнти достовірності відмінностей: t; p 1-3			10,37; < 0,001	
t; p 1-4				18,09; < 0,001
t; p 2-3			7,39; < 0,001	
t; p 2-4				13,60; < 0,001

Примітка: * вихованці тренерів В. Шевчука (n=18) і О. Слєпкова (n=12)

За результатами лонгітюдинальних досліджень (рис.) знаходимо, що показник ІАА, як не парадоксально, але суттєво ($p < 0,001$) знизився у

борців та боксерів – представників «західного» єдиноборства (відповідно, з $3,5 \pm 0,18$ балів до $0,8 \pm 0,11$ балів у борців та з $2,4 \pm 0,21$ балів до $0,9 \pm 0,06$ балів – у боксерів). У представників східного єдиноборства (група каратистів – вихованців тренера В. Шевчука; $n=18$), незважаючи на статистично недостовірні зміни ІЯА, рівень їх агресивності залишається самим низьким (відповідно $0,2 \pm 0,03$ балів на першому та $0,2 \pm 0,02$ балів на другому етапах дослідження). (Примітка: вихованці тренерів О. Слєпкова та В. Кравченка не брали участі у повторних дослідженнях). Рівень агресивності контрольної групи також суттєво не змінився у динаміці ($0,7 \pm 0,19$ балів на першому і $0,6 \pm 0,11$ балів на другому етапах обстеження; при $p > 0,05$) і залишається на рівні норми.

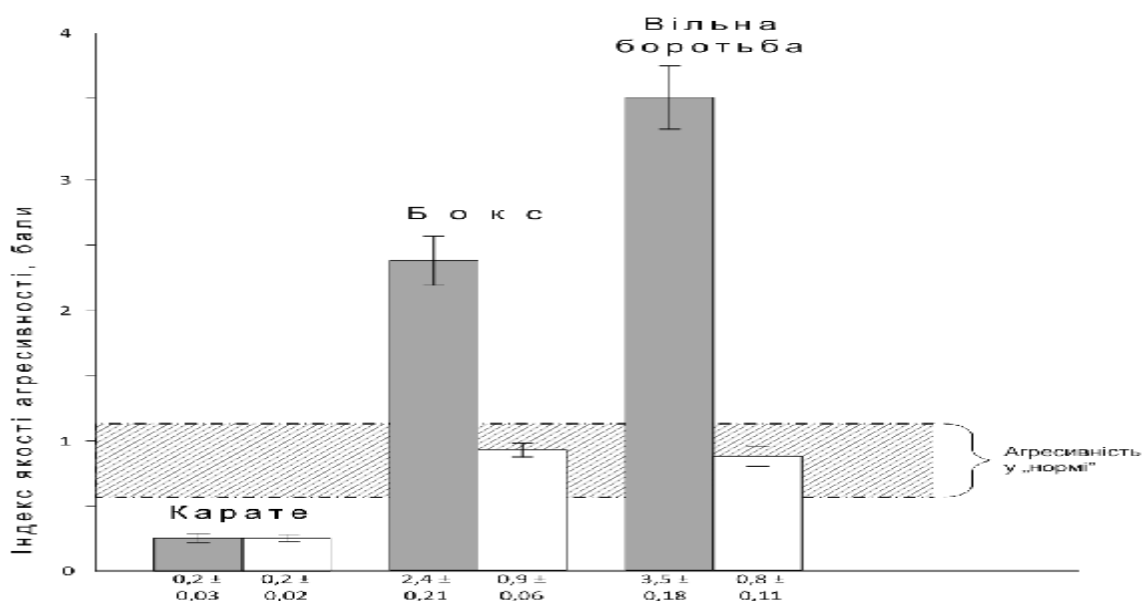

Рис. Зміни агресивності у юних спортсменів 13-16 років різних видів єдиноборств на першому (затумбовані стовпчики) і другому (через рік) (світлі стовпчики) етапах дослідження

Перш ніж зробити узагальнені висновки щодо результатів наших досліджень, спробуємо проаналізувати основні причини (чинники), які можуть сприяти формуванню агресивності юних спортсменів і зокрема представників видів «західного» єдиноборства.

У літературних джерелах знаходимо, що причини агресії (природженої і набутої чи інструментальної) пояснюють три основні теорії [2]. Перша теорія – теорія агресії, що розуміється як інстинкт (природна якість), найбільш часто асоціюється з іменами З. Фрейда, К. Лоренця і Т. Гоббса, пов'язує агресивність з такими факторами, як спадковість, біохімія крові (на агресивність людини і тварини впливає вміст у крові чоловічого статевого гормону тестостерону) та типологічні властивості вищої нервової діяльності.

Друга – теорія фрустрації (від лат. *frustratio* – невдача) розглядає агресивність як наслідок глибоких розбіжностей між рівнем потреб і рівнем реальних досягнень індивіда. Іншими словами – це той психологічний стан, який може виникнути внаслідок незадоволення власною професією, працею, творчим пошуком, а також тоді, коли людина із-за певних обставин не може досягти бажаної мети у спорті чи житті в плані самореалізації себе як особистості (концепція «фрустрації – агресії» Дж. Долларда, Л. Берковітца і Н. Міллера). І зрештою, третя теорія – теорія соціального навчання (теорія А. Бандури) розглядає агресію як поведінку, набуту шляхом навчання. Близькою до останньої є також теорія соціокультурного оточення (концепція «*tabula rasa*» Дж. Локка) [2].

Отже, високий рівень агресивності юних спортсменів, що спеціалізуються у видах «західного» єдиноборства в порівнянні зі спортсменами східного єдиноборства та їх однолітками – учнями ЗОШ, які не займаються спортом, на нашу думку, може бути результатом дії різних чинників, зокрема: специфіки їх видів спорту, якій притаманним є спортивна злість, особливий прояв емоцій, що нерідко закінчується неспортивними вчинками тощо; різний вплив єдиноборств на формування якостей особистості та морально-духовну вихованість підлітків, а також нерівномірність розвитку особистісних якостей (як, наприклад, агресивності) юних спортсменів під впливом тренувальних навантажень різної спрямованості [11].

Висновки:

1. Аналіз результатів дослідження показує, що за даними рівня агресивності східне єдиноборство не несе агресії, не є засобом нападу, а тому може ефективно впливати на формування особистісних якостей та підвищення духовності юних спортсменів.

2. Серед основних причин, що можуть сприяти формуванню агресивності юних борців та боксерів – представників „західного» єдиноборства є ті, що віддзеркалюються в трьох основних теоріях агресії, опис яких наводиться у цій роботі.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягатимуть в аналізі феномену агресивності юних спортсменів пострадянського простору: 90-х (перше десятиріччя незалежності України) та 2000-х (друге десятиріччя) років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання / Бех І. Д – К. : Либідь, 2006. – 272с.
2. Дроздов О. Ю. Проблеми агресивної поведінки особистості: [навч. посіб.] / О. Ю. Дроздов, М. А. Скок. – Чернігів : ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка, 2000. – 225 с.
3. Законодавчі акти України з питань освіти за станом на 1.04.04р.: [офіційне видання] / Голова ред. колег. С. М. Ніколаєнко. – К. : Парламентське видавництво, 2004.
4. Інформаційні технології в біології та медицині: [курс лекцій: навч. посіб.] / В. І. Гриценко, А. Б. Котова, М. І. Вовк, С. І. Кіфоренко, В. М. Белов. – К. : Наукова думка, 2007.
5. Кабачков В.А. Влияние занятий различными видами спорта на психическую устойчивость и физическую подготовленность подростков с асоциальным поведением / В. А. Кабачков, С. Ю. Тюленьков, В. А. Куренцов // Теория и практика физической культуры. – 2003. – № 10. – С. 60—63.
6. Немов Р.С. Психология: [учеб. для студ. учеб. заведений: в 3 кн. – кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики] / Немов Р. С. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 640с. – (3-е изд).
7. Нестеренко Е.Ю. Влияние восточных единоборств на формирование личностных качеств спортсменов / Е. Ю. Нестеренко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. за ред. Єрмакова С. С. – Харків – Донецьк : ХДАДМ (ХІПІ), 2005. – № 10. – С. 224–227.
8. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості/ Помиткін Е. О. – К. : Наш час, 2005. – 280 с.
9. Томилов В.Н. Агрессивность в спорте: социально-биологический аспект / В. Н. Томилов // Теория и практика физ. культуры. – 1990. – № 10. – С. 39–42.
10. Уэйнберг Р. Основы психологии спорта и физической культуры / Уэйнберг Р., Гоулд Д. – К. : Олимпийская литература, 1998. – 336 с.
11. Хорошуха М. Ф. До природи агресивності учнівської молоді (на прикладі юних спортсменів 13-16 років, які спеціалізуються в різних видах спорту / М. Ф. Хорошуха // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наукових праць. – № 3 (5). – К. : Університет «Україна», 2007. – С. 500–509.
12. Шумакова Н. Ю. Взаимосвязь физических упражнений с агрессивным поведением подростков/ Н. Ю.Шумакова // Теория и практика физической культуры. – 2002. – № 9. – С. 53–56.

РЕЗЮМЕ

М. Ф. Хорошуха, А. А. Приймаков. Влияние занятий различными видами единоборств на формирование агрессивности юных спортсменов.

В статье анализируется влияние занятий различными видами единоборств (восточное и «западное») на формирование агрессивности юных спортсменов. Показано, что восточные единоборства не несут агрессии и могут быть средством нравственного воспитания подрастающего поколения.

Ключевые слова: агрессивность, единоборства, юные спортсмены, подростковый возраст.

SUMMARY

M. Khoroshukha, O. Pryimakov. The influence of various single combat sporting activities on developing the young sportsmen's aggression.

The authors of the article considers and analyses the impact of going in for various single combat sporting activities („Eastern» and „Western») on developing young sportsmen's aggression. It's noted that Eastern single combat sporting activities have nothing to do with the aggression and can be considered as a means of moral and ethic upbringing of the growing generation.

Key words: aggression, single combat, sportsmen, teenage.